

O perspectivă socio-antropologică asupra imigrației românilor în Europa

ADINA HULUBAȘ¹

Migration has recently become the object of an even keener eye for the various implications, because of the uprising number of refugees and immigrants to Western Europe. In this context, Romanian work migrants are less often pictured as a threat to the economy and social security of the host countries and a different approach to migration may prove itself useful.

A cultural view on *transnationalism* reveals significant identity marks both in everyday life and during rites of passage. Romanians subconsciously pack their intangible heritage and bring along in their new homes. The communities they form in Western countries are recognised by natives also through the raw beauty of their active customs.

Three semi-directive interviews with Romanian immigrants to Italy were used to discuss the fact that traditional knowledge provides socio-cultural arguments for a better inclusion of immigrants in the host societies. Ethnic labels, extremist or nationalist reactions can be ameliorated by revealing a deeper image of the migration, with focus on common cultural patterns. Traditional memory is concealed in quotidian acts, but it is viable and provokes socio-political and economical consequences.

Key-words: *cultural practices, rites, superstitions, trans-nationalism, work migration*

În prezent, tema migrației a căpătat o amploare nouă, sub presiunea exercitată de numărul mare de refugiați și imigranți ce sosesc în Europa. Opinia publică preocupată până acum de un eventual flux de populație coplesitor dinspre estul

¹ Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași, România.

continentului, descoperă o dimensiune diferită a fenomenului social, ce aduce implicații religioase și umanitare pe lângă cele dezbătute deja de o bibliografie uriașă (referitoare la efectele economice și politice, cu precădere).

Agenția pentru refugiați a Națiunilor Unite (UNHCR) a precizat la finele lunii august 2015 care sunt deosebirile dintre imigranți și refugiați, indicând faptul că persoanele ce ajung actualmente în Europa aparțin ambelor categorii². În mod evident, românii care au emigrat spre vestul continentului nu pot fi considerați victime ale vreunei opresiuni și aleg să plece pentru a-și îmbunătăți condițiile de trai, după cum specifică definițiile uzuale date imigrației.

Perioadele în care numărul românilor ce și-au părăsit locurile natale au format adevărate valuri de migrație încep încă de la finele secolului al XIX-lea, când continentul nord american reprezenta principala destinație (v. Patterson 1977). Pe de altă parte, în Europa, numai în răstimpul scurs de la terminarea celui de-al doilea Război Mondial, s-au înregistrat patru perioade principale ale migrației internaționale: reconstrucția Europei între anii 1950 și 1970, urmată de perioada crizelor economice ce au ținut până la mijlocul anilor '80 au marcat primele etape; ulterior, țările gazdă și cele de proveniență s-au diversificat, a crescut numărul cererilor de azil, ca în prezent să fie majoritară migrația preferențială (*brain drain*, spre exemplu) și cea ilegală (Tudorache 2006: 95–97).

În acest tablou, românii nu au beneficiat prea des de o lumină bună, după anul 1990 imaginea suferind adeseori de tușe întunecate al căror subiect îl constituie infracțiunile de diverse tipuri. „Lumile sociale” pe care le formează imigranții în țările gazdă au o „puternică marcă identitară” (Sandu 2020: 19), construită de deprinderile culturale comune ce se regăsesc în calendarul diferit (sărbătorile religioase specifice), în obiceiurile familiale, în produsele gastronomice și în credințele populare, în genere. Cu toate acestea, perspectiva socio-antropologică nu a captat atenția cercetătorilor decât tangențial, implicațiile socio-economice fiind mult mai ușor de valorificat la nivel pragmatic.

² <http://www.unhcr.org/55df0e556.html>.

Un asemenea tip de investigație socio-culturală a fost totuși propus în bibliografia străină și denumit *transnationalism from below* (Portes et al. 2001: 221) – transnaționalismul privit din interior, sau „dedesubturile transnaționalismului” am putea sugera ca traducere liberă, fiindcă el se opune investigației numite *transnationalism from above*, adică analizei „de deasupra” a fenomenului. Conceptul de transnaționalism a fost pus în circulație în anul 1992, de un articol semnat de mai mulți autori, dintre care notorie este Nina Glick Schiller. Termenul a fost preluat din mediul corporatist unde se folosește pentru firmele care, pe de o parte, derulează operațiuni financiare în mai mult de o țară, iar pe de altă parte, au o prezență organizațională simultană în câteva țări (Glick Schiller, Basch, Blanc-Szanton 1992: 2). Definiția dată conceptului de specialiștii ce au redactat studiul este că transnaționalismul reprezintă o serie de

procese prin care imigranții construiesc câmpuri sociale ce unesc țara lor de origine și țara gazdă. (...) Transmigranții dezvoltă și mențin relații multiple – familiale, economice, sociale, organizaționale, religioase și politice care extind granițele. Transmigranții acționează, iau decizii, resimt îngrijorări și dezvoltă identități în interiorul rețelilor sociale care îi leagă de două sau mai multe societăți simultan (Glick Schiller, Basch, Blanc-Szanton 1992: 1–2).

De asemenea, s-a sugerat o abordare ce are în centru *the immigrants' ways of belonging* (Levitt, Glick Schiller 2004: 605), modalitățile prin care imigranții își manifestă apartenența la cultura inițială. Aici, raportul de adversitate se face cu *the ways of being*, modalitățile de existență propriu-zisă în țara gazdă. Discuția, în acest caz, se poartă în jurul măsurilor legislative luate de oficialități și al nivelului de adaptare și integrare la noul mediu social.

Modul în care moștenirea culturală se împletește cu asumarea unei noi identități devine mai evident prin raportare la riturile calendaristice și la cele de trecere, când timpul capătă o dimensiune sacră și nu se mai raportează la cotidian. În special riturile “declanșează răspunsuri automate ce par a fi complet involuntare” (McCauley, Lawson 2002: 1). Nașterea, nunta și

înmormântarea reprezintă momente de cotitură care activează o memorie mai puțin conștientizată, de tip procedural și nu declarativ (McCawley, Lawson 2002: 49). Imigranții au fost martori în prima parte a vieții ai unor gesturi rituale sau ai unor obiceiuri întregi, ceea ce creează un tip de amintire distinct.

În plus, confruntarea cu un mediu social nou produce în plan psihologic o reacție inversă celei geografice. O colecție de eseuri dedicată acestei teme formulează în prefață acest paradox:

deși migranții parcurg adeseori distanțe geografice vaste, cea mai mare mișcare se produce de cele mai multe ori în sinele propriu (Ahmed et al. 2003: 2).

Pe parcursul interviurilor pe care le-am înregistrat în anul 2015 cu subiecți emigranți, această receptare a noilor condiții de viață a fost recunoscută deschis. Ana Gheban a locuit cinci ani în Grecia și a declarat că a devenit mult mai patrioată pe timpul sederii în străinătate. Soțul ei, care a petrecut 11 ani în aceeași țară, a simțit nevoia să expună steagul românesc pe mașina de taxi pe care lucrează după revenirea în România. De altfel, în deschiderea lucrărilor simpozionului, doamna profesoară Georgiana Gălățeanu, care locuiește în Statele Unite ale Americii de câteva decenii deja, a indicat același proces psiho-social: „când ești în diaspora, ești foarte patriot, mai ales în momentele aniversare” cu caracter național, a declarat Domnia Sa.

Un alt subiect intervievat a fost Fănica Dumitrescu, aflată și ea de 11 ani în Italia. Ne-a vorbit despre nostalgia care se acutizează în timpul sărbătorilor și despre dezolarea produsă de o nuntă italiană. Spune ea:

acolo se stă la masă, se mănâncă, se fumează, se bea! Atât. N-ai să vezi unu' dansând. Și ei se miră, se miră ce-nseamnă să dansezi așa! „Da' di ci?!” O zis că „Da' ci-nseamnă asta și dansați o noapți-ntreagi?”.

Urmarea acestor contraste o reprezintă încercarea rațională și adeseori artificială de a reconstrui mediul tradițional în țările gazdă. La nivel psihologic, demersul temperează o suferință, în

timp ce la nivelul comunității devine o etichetă identitară. Fânica Dumitrescu consideră că românii din Italia sunt cunoscuți pentru faptul că își mențin practicile tradiționale. De Anul Nou, italienii obișnuiesc să filmeze pe stradă grupurile de români pornite la urat, iar comentariile care se aud, conțin remarci precum: „ăștia-s români, cî ei țin di chestia asta”, după cum a tradus liber subiectul nostru.

Aceste caracteristici sunt mult mai pregnante în cazul așa-numitei „mobilități circulare” (Beciu 2013: 369), când emigranții revin acasă pentru perioade mai lungi de timp și pleacă din nou. Dumitru Sandu notează în acest sens:

cu cât stau mai mult [în țările gazdă], cu atât este mai substanțială activitatea lor de agenți de comunicare între societatea de origine și domiciliu stabil și societățile din destinațiile temporare (2005: 556).

Sociologul citat a condus o cercetare cantitativă în anul 2001, în urma căreia au fost completate chestionare în 12.357 sate din România, iar harta țărilor gazdă pentru emigranți arăta la acea oră astfel:

Dumitru Sandu, *Emerging Transnational Migration from Romanian Villages*, in *Current Sociology*, 2005, 53(4): 558.

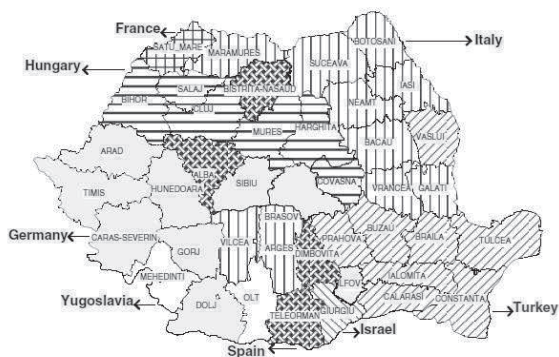

Figure 1a Main Destination Countries for Circular Migration of Rural Population (map of fields of external circular migration)
Counties marked by the same hatching have the same preferred destination country. In all cases departures from a county are more than the one destination country, but for the purposes of this diagram only the main destination country was considered. Circular migration intensity was estimated by adding the number of persons departed towards the target country by the time of the community census to the number of persons returning from that country to the said county.

Grecia nu figurează pe această hartă, fiindcă modalitatea de cartografiere a luat în considerare doar prima opțiune, cea majoritară a populației emigrante. Subiectul nostru care a petrecut cinci ani în această țară, nu numai că a creat un dialog cultural între cele două modele sociale pe care le cunoaște (a adoptat în ceremonia nunții dansul grecesc *buzukia* și aruncarea buchetului către fetele necăsătorite), dar a recreat mediul tradițional în miezul comunității ce o găzduia. Efortul acesta de a modifica mediul altminteri secularizat și definit de gândirea rațională este majoritar printre imigranții români din Europa și nu numai. Superstițiile, obiceiurile și gesturile rituale sunt perpetuate de prima generație de imigranți sub presiunea gândirii magice, inoculate în prima parte a vieții.

Nunta din Grecia relatată în cadrul interviului cu Ana Gheban, nu prezintă indicii despre spațiul străin în care s-a desfășurat, după cum o arată fotografiile din arhiva personală. Ruperea colacului în capul miresei, bărbieritul mirelui, paharele dulci, jucarea prosoapelor dăruite nașilor și furtul miresei surprinse în imagini ar putea foarte ușor să fie localizate de privitor în România. Întrebată dacă a luat în considerare organizarea nunții fără să respecte secvențialitatea rituală, subiectul a răspuns:

Nu, total nu. Eu sânt conservatoare. Așa am făcut dintotdeauna, [sunt] tradiționalistă. Da, acceptăm și ce-i folositor și util, acceptăm și ce-i nou. Dar la nuntă, la botez, trebuie făcute astea.

În plus, Ana Gheban a recunoscut fără ezitare efectul liniștitor pe care îl are îndeplinirea datinilor. Declarații similare am înregistrat din partea Fănicăi Dumitrescu: „sânt obiceiurile astea... le-avem din moși-strămoși! Verificați, deci s-au făcut multi pentru a ajunge la adevăr, nu?”; după performarea gesturilor rituale în străinătate, spune ea, „te simți alt om, te simți împlinit”.

Procesul de auto-inducere a stării de bine prin intermediul obiceiurilor populare și al superstițiilor (Hulubaș 2015) este cu atât mai activ cu cât crește presiunea dinspre un mediu

înconjurător complet diferit de cel originar. Țările gazdă au înregistrat decenii numeroase de industrializare și tehnologizare și se bazează pe un sistem de relații sociale de tip utilitarist, opus organizării de tip tradițional, reperabilă încă în România. Un exemplu în acest sens este sistemul de întrajutorare încă activ, care modelează procesul de înrudire (încumetrirea, nășia).

O nuntă a fost pusă în scenă și de acest ultim subiect invocat, la Roma. Ipoteza ei de soacră mare a presupus îndeplinirea unui gest de incluziune rituală pe care cercetătoarea Silvia Ciubotaru l-a analizat în contextul credințelor legate de divinitățile pragului. Ofensa adusă lor de contactul cu o persoană din afara familiei are, potrivit gândirii magice, urmări dintre cele mai dramatice pentru cei ce locuiesc în casă. Evitarea contactului miresei cu pragul din casa soacrei mari se face în nordul Moldovei, potrivit Silviei Ciubotaru, prin trecerea nurerii în brațe chiar de către soacră (Ciubotaru 2009: 80). Aducerea mirilor în interior de către soacra mare cu ajutorul unui prosop trebuie înțeleasă în acest cadru semantic al evitării de a stârni furia spiritului tutelar al căminului, prin utilizarea unei protecții magice. Faptul că se folosește un bârneț, un frâu sau un căpăstru de cai (Ciubotaru 2009: 81) adaugă un sens suplimentar, propițiatoriu, de asigurare a coeziunii în cadrul noii familii.

Ritul de integrare ocupă un rol important la nivel mental și este îndeplinit de către imigranți în pofida faptului că divinitățile domestice au rămas în localitățile natale. În cazul nunții din Grecia, mirii au fost aduși în interiorul unei case închiriate, în timp ce la nunta din Roma invocată anterior soacra mare i-a așteptat pe miri în ușa restaurantului unde a avut loc nunta.

Aceste degradări sunt impuse de strămutarea românilor, însă coordonatele geografice nu afectează educația tradițională pe care ei și-au însușit-o. Perspectiva socio-antropologică asupra imigranților poate fi aplicată în cazul oricărei naționalități originare, dar mai ales, în cazul populațiilor care beneficiază de o cultură arhaică încă activă. Prin comparație, imigranții bulgari din Munchen motivează transmiterea cunoașterii tradiționale către generațiile tinere exclusiv prin asumarea identității originare: *suntem cine suntem*, poate fi denumit acest tip de

discurs. I.N. o imigrantă din Bulgaria, descrie astfel provocarea culturală a transnaționalismului:

Mi-a fost foarte greu să le explic copiilor mei de ce nu sunt deloc ouă roșii aici în Germania. Așa că le-am spus că noi suntem bulgari, Paștele nostru nu este în ziua aceea și ouăle noastre sunt roșii (Krăsteva-Blagoeva 2011: 261).

Sublinierea identității distincte se face la nivel lingvistic prin repetiția pronumelui și a adjectivelor pronominale de posesie la persoana I plural, ceea ce are ca efect psihologic delimitarea de mediul înconjurător și crearea unui raport de adversitate cu acesta.

Atitudinea în cauză devine un simptom al încercării de a recompune la nivel afectiv contextul familial cunoscut de imigranți în prima parte a vieții. Statutul de minoritate este asumat din nevoia de a contracara dominația modelului unitar de comportament. Elementele de cultură tradițională induc un sentiment de siguranță, bazat pe aspectul psiho-cultural de familiaritate. Un studiu din anul 2011, care a încercat să afle în ce măsură bagajul cultural al imigranților din Spania contează în procesul de dobândire a unei stări personale de bine, precizează faptul că imigranții

au interesul de a-și păstra repertoriul cultural propriu, fiindcă valorile tradiționale pot ajuta la întărirea identității culturale și le furnizează un sentiment de apartenență (Bobowik et al. 2010: 405).

O altă cercetare arată că românii din Spania sunt mai atașați de practicile tradiționale decât bulgarii, de exemplu (Gonzalez Aldea 2013: 416). Interviu pe care l-a înregistrat cu un asemenea subiect a indicat un nivel ridicat de retenție a gesturilor tradiționale la românii din Spania, uneori afișat în ciuda reglementărilor locale.

Beneficiul unei abordări socio-antropologice a fenomenului migrației constă în identificarea și analiza mărcilor identitare specifice, încercând în același timp să se descopere ce impact au acestea asupra procesului de integrare și asupra comportamentului

social. Argumente socio-culturale pot fi, în consecință, formulate, pentru a asigura o incluziune mai bună în țările gazdă. Similitudinile reperate între modul în care românii receptează sărbătorile de peste an și manifestările vestice sau superstițiile comune pot deveni punți de legătură socială. Astfel, etichetele etnice și reacțiile extremiste ori naționaliste ar putea fi ameliorate prin oferirea de date culturale în contrapondere.

Bibliografie

- AHMED S., CASTANEDA C., FORTIER A.-M. et al. (eds), *Uprootings/Regroundings: Questions of Home and Migration*, Oxford, Berg, 2003.
- BECIU C., „Aici” și „acolo”. *Strategii identitare în debaterile despre migrația forței de muncă*, „Revista română de sociologie”, nr. 5–6, p. 369–386, 2013.
- BOBOWIK M. et al., *Personal Values and Well-Being among Europeans, Spanish Natives and Immigrants to Spain: Does the Culture Matter?*, in „Journal of Happiness Studies”, 12 (2011), p. 401–419, 2010.
- CIUBOTARU S., *Obiceiuri nupțiale din Moldova. Tipologie și corpus de texte*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009.
- GLICK SCHILLER N., BASCH L., BLANC-SZANTON C., *Transnationalism: a new analytic framework for understanding migration*, in „Annals of the New York Academy of Sciences”, nr. 645, p. 1–24, 1992.
- GONZALEZ ALDEA P., *Labour mobility and the construction of immigrant identity: Rumanians and Bulgarians in Spain*, in „Revista de științe politice”, 37–38, p. 412–419, 2013.
- HULUBAȘ A., *Self-Induced Serenity. A Psycho-Social Approach to Superstitions*, in „Bulletin of Integrative Psychiatry”, nr. 1 (64), Iași, p. 47–58, 2015.
- KRÁSTEVA-BLAGOEVA E., *Food and Migration: The Case of Bulgarians in Munich*, in Klaus Roth, Robert Hayden (eds), *Migration in, from and to Southeastern Europe. I. Historical and cultural Aspects*, Berlin, Lit Verlag, 2011.

- LEVITT P., GLICK-SCHILLER N., *Conceptualizing simultaneity: A transnational social field perspective on society*, in „International Migration Review”, nr. 38, p. 595–629, 2004.
- MCCAULEY R.N., LAWSON E.T., *Bringing Ritual to Mind. Psychological Foundations of Cultural Forms*, Cambridge University Press, 2002.
- PATTERSON G.J., *The Romanians of Saskatchewan: four generations of adaptation*, Ottawa, Canadian Centre for folk culture studies, Paper 23, 1977.
- PORTES A., RUMBAUT R. (eds.), *Ethnicities: Children of Immigrants in America*, Berkeley, University of California Press, 2001.
- SANDU D., *Emerging Transnational Migration from Romanian Villages*, in „Current Sociology”, iulie, vol. 53 (4), p. 555–582, 2005.
- *Lumile sociale ale migrației românești în străinătate*, Iași, Polirom, 2010.
- TUDORACHE C., *Evoluția fenomenului migrației în Europa*, in „Economie Teoretică și Aplicată”, nr. 6 (501), p. 95–100, 2006.